

ВИДОВА СТРУКТУРА ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВАМИ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Теоретико-економічний аналіз стану виробництва та реалізації продукції підприємствами харчової промисловості підкреслює основні аспекти необхідного розвитку інноваційних складових у даній галузі нові підходи у підготовці, перепідготовці кадрового потенціалу, залучення інвестицій та нарощування темпів виробництва високоякісної, ліквідної та конкурентної продукції підприємств харчової галузі.

Теоретико-экономический анализ производства и реализации продукции предприятия пищевой промышленности подчеркивает основные аспекты необходимого развития инновационных составляющих в данной области: новые подходы в подготовке, переподготовке кадрового потенциала, привлечения инвестиций и наращивания темпов производства высококачественной, ликвидной и конкурентной продукции предприятий пищевой области.

Theoretical and economic analysis of the current production and sales of food industry businesses emphasizes the basic aspects of the required innovations development in the industry. This includes new approaches in training and retraining of the staff, attracting investment and increasing the rates of production of high quality, liquid and competitive products of food industry businesses.

Ключові слова: економічний аналіз, інвестиційна програма, рентабельність, конкурентоздатність, інноваційні підходи, ринок збуту, ринок праці, використання професійних робітничих кадрів, підготовка кадрів, мобільність кадрів, потенціал, якість продукції.

Важливою соціально-економічною проблемою України є постійне зниження виробництва продукції підприємств харчової промисловості. Аналіз економічної ситуації дозволяє стверджувати, що більше третини населення знаходиться за межею бідності. Це вимагає науково-теоретичного обґрунтування виробництва продовольчих товарів як на національному, так і на регіональному рівні. Досягнення продовольчої безпеки є найважливішою справою не тільки піднесення матеріального добробуту населення, але й підвищення соціально-культурного рівня.

Розвитку харчової промисловості в останні роки приділяється значна увага науковцями та фахівцями, оскільки вона є однією з провідних структуроформуючих ланок народного господарства, агропромислового і промислового комплексів України, її регіонів і областей. Питанням дослідження даної проблематики присвячені праці П.Борщеського, Л.Дейнеко, М.Калінчика, М.Куценка, М.Сичевського та інших вчених-економістів.

Метою даного дослідження є аналіз видової структури реалізації продукції підприємствами харчової промисловості в умовах формування ринку продовольства на макроекономічному рівні. Розв'язання проблем, що склалися у вітчизняній харчовій промисловості, ми бачимо через наповнення національного ринку зайнятості та підготовку кадрів інженерно-технічних, робітничих професій, необхідних для харчової промисловості, а також вагомість залучення і впровадження інвестицій з метою створення належних умов сталого розвитку харчової галузі в структурі національної економіки.

Продукція підприємств харчової промисловості має значний експортний потенціал, працює в основному на внутрішній споживчий ринок, забезпечує

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ

швидкість обороту оборотних коштів, а також підвищує зайнятість населення, що є важливим елементом для розв'язання соціально-економічних проблем. Водночас можливості продовольчого комплексу використовуються неповністю, оскільки в останні роки спостерігаємо різкий спад виробництва продовольчих продуктів.

Незважаючи на високу частку вітчизняної продукції у загальному обсязі внутрішнього споживання, яка протягом 2005-2011 рр. перевищувала 80%, слід відзначити негативну тенденцію поступового зростання частки імпорту у структурі внутрішнього споживання протягом останніх років з 11,4% у 2005 р. до 19,6% у 2011 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка внутрішнього ринку продукції харчової промисловості в Україні*

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Обсяги реалізації продукції харчової промисловості, млрд. грн.	76,3	85,8	110,0	139,9	159,6	192,2	166,6
у т.ч. експорт, млрд. грн.	9,7	12,1	19,5	24,4	30,8	41,8	51,2
Внутрішнє споживання							
Загальний обсяг (власна продукція плюс імпорту), млрд. грн. / % до попереднього року	75,2/ 124,3	83,1/ 110,5	103,3/ 124,3	133,0/ 128,8	147,7/ 111,1	174,0/ 117,8	143,5/ 82,5
вітчизняна продукція, млрд. грн.	66,6	73,7	90,5	115,5	128,8	150,4	115,4
% вітчизняної продукції в загальному обсязі внутрішнього споживання	88,6	88,7	87,6	86,8	87,2	86,4	80,4
імпортована продукція, млрд. грн.	8,6	9,4	12,8	17,5	18,9	23,6	28,1
% імпорту в загальному обсязі внутрішнього споживання	11,4	11,3	12,4	13,2	12,8	13,6	19,6

*Розраховано за: інформацією Держстату України «Обсяги реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) за 2001-2011 роки» / Статистичний збірник «Зовнішня торгівля України» за 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

Найвагомішими позиціями імпорту продукції харчової промисловості до України у 2011 р. були наступні позиції УКТЗЕД: «Різні харчові продукти» (16,7%), «Какао та продукти з нього» (13,9%), «Тютюн та його замітники» (13,5%), «Жири та олії тваринного або рослинного походження» (13,2%), «Алкогольні і безалкогольні напої та оцет» (11,9%) (табл. 2).

Таблиця 2

Товарна структура імпорту продукції харчової промисловості в Україні у 2011 р. *

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	млн. дол. США	% у заг. обсязі імпорту продукції харч. пром.-сті
Усього	3545,0	100
21. Різні харчові продукти	592,1	16,7
18. Какао та продукти з нього	491,8	13,9
24. Тютюн і його замітники	477,6	13,5
15. Жири та олії тваринного або рослинного походження	468,7	13,2
22. Алкогольні і безалкогольні напої та оцет	421,0	11,9
20. Продукти переробки овочів	277,3	7,8
23. Залишки і відходи харчової промисловості	247,1	7,0
17. Цукор і кондитерські вироби з цукру	230,7	6,5
19. Готові продукти із зерна	164,8	4,6
16. Продукти з м'яса, риби	124,4	3,5
11. Продукція борошномельно-круп'яної промисловості	49,6	1,4

*Складено та розраховано за: збірником «Зовнішня торгівля України» за 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

Державою розробляються завдання з нарощування виробництва продовольчих продуктів, які серед інших невідкладних заходів є пріоритетними. Україна має всі

сприятливі можливості для створення в ній високорозвинутої харчової промисловості як однієї з провідних ланок народного господарства. Продовольчий комплекс України здатний забезпечити не тільки населення країни продуктами харчування, але й бути значним експортним постачальником на світовий ринок.

Причиною зниження потенціалу виробництва продовольчих продуктів є недостатнє інвестування капіталів у розвиток, підготовку професійних кадрів, а особливо інженерно-технічних та робітничих професій. В результаті слабо розвинута система та управління функціонування закладів освіти, що готують спеціалістів для харчової промисловості та її галузей. Зруйновано управління підготовки кадрів, перепідготовки на базових галузевих виробництвах харчової промисловості. Втрачено належний контроль уповноваженими державними органами за попитом нових професій, які виникають як інноваційні на ринку праці ближнього зарубіжжя поряд з розвитком новітніх технологій виробництва харчових продуктів в аналогічних галузях.

Чітко виражені зональні особливості природно-кліматичних умов дозволять вирощувати різноманітні види сільськогосподарських культур і виробляти необхідні продукти тваринництва. Проте в останні роки розвиток харчової промисловості залишається на низькому рівні, що є одним з головних наслідків бідності населення.

У період реформування економіки України процеси спаду виробництва у харчовій промисловості поглибилися, що призвело до негативних результатів із забезпеченню населення повноцінними продуктами харчування. Вирішенню цих питань присвячено багато наукових праць вітчизняних вчених-економістів та прийнято низку нормативних та законодавчих актів на рівні держави з метою ліквідації цих негативних явищ.

Так, аналізуючи стан бідності в Україні, професор В.Куценко зазначає, що Україна належить до найбідніших країн СНД, де найвищий рівень падіння виробництва [3]. Водночас в Україні має місце специфічний методологічний підхід щодо кінцевих споживчих витрат, які залежать від валового нагромадження. Так, за даною методологією, із збільшенням частки витрат зменшуються споживчі витрати і знижується рівень життя населення. Тому, за висловлюванням В.Куценка, важливо встановити правильні пропорції між споживанням і нагромадженням, тобто збільшити частку доходів на споживання. В останні роки в Україні знаходять вирішення питання ліквідації боргів по заробітній платі, виплаті пенсій і відповідне реформування її системи, проте має місце ще велика диференціація оплати праці в різних сферах діяльності, наприклад, у соціально-культурній і фінансово-кредитній. Все це, на думку вченого, не забезпечує добробуту людини і не гарантує мінімальний достаток.

Проблемам розвитку харчової промисловості присвячені роботи академіка П.Борщевського, який вказав на важливість і пріоритетність розвитку харчової промисловості не тільки тому, що це є фізіологічною потребою населення, але й тому, що наша держава має всі умови для нарощування виробництва за своїми природно-кліматичними умовами і сприятливі геополітичні умови виходу на світовий ринок. Проте проблема, як зазначає вчений, помагає у зниженні

виробництва харчової галузі і її ролі на рівні розвитку національної економіки. Тому головне завдання продовольчого комплексу – це зупинити спад виробництва, перевитрати природних ресурсів шляхом створення високорозвинutoї індустрії продовольства, наповненої інноваційними технологіями, а також професійними робітничими інтелектуальними кадрами і забезпечити як внутрішні, так і зовнішні ринки високоякісною продукцією.

Економічна ситуація вимагає від управлінців і вчених-економістів розробки комплексу завдань і системного бачення майбутнього. Так, рівень попиту на продукцію, ступінь зайнятості населення, ціни і доходи та інші фактори істотно впливають на соціально-економічний розвиток кожного регіону, особливо його продовольчої сфери. Щодо структури виробництва продукції за видами діяльності, то в 2011 році в Україні на харчову промисловість та переробку сільськогосподарської продукції припадає 56,1%. Решту 13,8% – на виробництво та розподіл електроенергії газу та води, 9% – машинобудування і 10% – інші дрібні галузі.

Насиченість внутрішнього ринку товарами вітчизняного виробництва залишається високою: частка продажу продовольчих товарів, вироблених на території України, у структурі роздрібного товарообороту продовольчих товарів 2011 р. складала 87,2%, у I півріччі 2012 р. – 86,6%.

Галузь характеризується наявністю потужної сировинної бази сільськогосподарської продукції. Так, у 2011 р. рівень самозабезпеченості України молоком та молочними продуктами складав 106,7%, зерном – 192,9%, яйцями – 109,5%, овочами та баштанними культурами – 105,3%, картоплею – 110,0%, що створює сприятливі умови для розвитку харчопереробної галузі в Україні. Недостатнім є рівень забезпечення України м'ясою та плодово-ягідною продукцією вітчизняного виробництва, який у 2011 р. становив 91,4% та 74,0% відповідно.

Аналіз показників динаміки виробництва основних видів продукції харчової промисловості у 2005-2011 рр. свідчить про суттєве зростання виробництва олії та тваринних жирів, які є основним продуктом експорту харчової промисловості – у 2011 р. їх виробництво подвоїлося порівняно з 2005 р. (табл. 3). Протягом 2009-2011 рр. тенденцію до скорочення виявляли виробництва молочних продуктів та морозива, продуктів борошномельно-круп'яної промисловості та сигарет. У 2011 р. знизились обсяги виробництва м'яса та м'ясних продуктів, перероблення та консервування овочів та фруктів, виробництва напоїв.

Аналіз показників зовнішньої торгівлі України продукцією харчової промисловості у 2005-2011 рр. свідчить, що частка імпорту продукції цієї галузі у загальній структурі товарного імпорту України становила у середньому 3-5%, у 2011 р. – 4,3%. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі зросло майже у 13 разів (з 223,4 млн. дол. США у 2005 р. до 2901,7 млн. дол. США у 2011 р. і зумовлене нарощуванням експорту переважно жирів та олій. Імпорт за вказаний період збільшився більш ніж удвічі (з 1683,7 млн. дол. США у 2005 р. до 3545,0 млн. дол. США у 2011 р.), а експорт – більш ніж втричі (з 1907,1 млн. дол. США у 2005 р. до 6446,7 млн. дол. США у 2011 р.).

Таблиця 3

Динаміка обсягів виробництва основних видів продукції харчової промисловості*

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів, тис. тонн	1102,4	1244,8	1501,8	1442,8	1352,4	1450,8	1439,7
Перероблення та консервування овочів і фруктів, тис. тонн	852	934,5	1199,7	1151,6	919,6	924,2	851,2
Виробництво олії та жирів, тис. тонн	1684	2391	2545	2183	3149	3393	3529,2
Виробництво молочних продуктів та морозива, тис. тонн	1942	1843,3	1932	1852,9	1734,6	1730	1691,1
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної пром., крохмалю та ін., тис. тонн	3286	3018	3226	3393	3131	2972	2569,1
Виробництво ін. харч. прод., тис. тонн	5389	5741	4951	4631	4146	4699	5326
Виробництво напоїв, млн. дол.	615,8	674,9	774,9	745,9	666,9	687,9	644,3
Виробництво сигарет, млрд. шт.	120	120	129	130	114	103	95,5

*Складено за: статистичним щорічним бюлетенем України за 2010 р. «Виробництво промислової продукції за видами в Україні за січень-грудень 2011 р.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

Політика імпортозаміщення на ринку продукції харчової промисловості має бути спрямована на початковому етапі на розвиток підгалузей, які мають високий потенціал виробництва інноваційної продукції глибокої переробки, сировинну та технологічну базу для її виробництва та високий експортний потенціал.

Потенціал імпортозаміщення міститься насамперед у підгалузях, які вже нині організаційно і технологічно готові скласти конкуренцію імпортним товарам на внутрішньому ринку, серед яких: овочепереробне виробництво та виробництво соусів, виробництво дитячого та дієтичного харчування, виробництво алкогольних напоїв. Доцільним є також обмеження імпорту небезпечних для споживачів есенцій та концентратів низької якості; пальмової олії, яка складає половину імпорту жирів та олій в Україну, має низькі поживні якості та використовується виробниками як дешевий замітник тваринних жирів і вершкового масла при виготовленні широкого спектру продукції.

Беручи до уваги те, що доходи населення, в основному сільського, є дуже низькими, оскільки залежать від продажу сільськогосподарської продукції, на яку ціни є невідповідними щодо цін на промислову продукцію, то зрозумілі причини низької платоспроможності населення. Низький рівень промислового виробництва по районах області сприяє високому рівню безробіття міського населення, яке змушене в пошуках роботи виїжджати за кордон. Проте це не розв'язує проблему продовольчої безпеки, тому що навіть при низькому рівні зарплати населення витрачає більшу частку доходів на споживання і меншу – на заощадження.

Індекси промислового виробництва у харчовій промисловості у 2005–2007 рр. були високими, суттєво перевищуючи середні показники по переробній промисловості (табл. 4).

Існування стабільного попиту на продовольчі товари на внутрішньому та зовнішньому ринках зумовило незначне порівняно з іншими галузями падіння виробництва у кризові роки – якщо у переробній промисловості в цілому індекс промислового виробництва у 2009 р. становив 73,5%, то у харчовій промисловості – 94,0%. У 2010–2012 рр. темпи зростання виробництва харчових продуктів та напоїв були невисокими (у 2011 р. – падіння на 0,6%), що свідчить про повільне посткризове відновлення галузі.

Таблиця 4

Індекси промислового виробництва у харчовій промисловості (% до попереднього періоду)*

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	8 міс. 2012
Виробництво харчової продукції, напоїв та тютюнових виробів	113,7	110,0	107,5	97,9	94,0	103,2	99,4	101,0
Виробництво харчових продуктів, напоїв	113,3	110,1	107,8	97,7	94,7	104,5	100,0	100,8
Виробництво тютюнових виробів	118,2	109,5	104,9	99,5	87,4	89,6	93,4	103,5

*Інформація Держстату України «Індекси промислової продукції» (2000-2012 рр.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Для стабілізації сучасної ситуації важливим є втручання уповноважених державних органів, які б на законодавчому рівні здійснювали регулювання цін на окремі товари харчової галузі, політику диверсифікації вітчизняної продукції. Необхідне волевиявлення з боку керівництва держави щодо пільгового кредитування – надання податкових преференцій для виробників продовольчої продукції. Сьогодні необхідно створювати замкнені виробничі цикли в агропромисловому секторі, що сприятиме більш ефективному використанню виробничих потужностей, зростанню конкурентоспроможності вітчизняних виробництв на внутрішньому ринку. Для цього потрібно передбачити і здійснити наступні заходи:

- обласним та районним державним адміністраціям розробити інформаційні ресурси з базами даних про агропромислові та харчопереробні підприємства у регіонах, інформацією про можливості реалізації спільних проектів та пошук потенційних партнерів з метою налагодження регіональної та міжрегіональної співпраці сільськогосподарських підприємств, підприємств харчопереробного комплексу, науково-дослідних організацій та торговельних мереж;

- обласним та районним державним адміністраціям ініціювати розроблення регіональних програм розвитку кластерів у харчовій промисловості на основі диверсифікації міжсекторальних зв'язків, здійснення підтримки їх розвитку шляхом передачі цим структурам частини об'єктів незавершеного будівництва, формування державного замовлення на продукцію кластерів;

- Державному агентству з питань науки, інновацій та інформатизації України та Торгово-промислової палаті України сприяти популяризації кластерної моделі розвитку у промисловості шляхом проведення просвітницьких заходів для підприємств та організацій, інформування іноземних партнерів про перспективи співробітництва з українськими підприємствами, а також висвітлення діяльності національних кластерів у ЗМІ.

Список використаних джерел:

1. Борщевский П.П., Дейнеко Л.В., Сычевский Н.П. Пищевая промышленность Украины: современные проблемы и инструменты их решения / П.П. Борщевский, Л.В. Дейнеко, Н.П. Сычевский // Экономика Украины. – 2003. – № 1. – С. 86–87.
2. Борщевський П., Сичевський М., Троян В. Харчова промисловість України: сучасні тенденції та перспективи розвитку // Економіка України. – 2003. – № 8.
3. Куценко В. Зміцнення соціальної бази реформ – шлях до подолання бідності. - Економіка України. - 2002. - №4. - С.22-25.
4. Сичевський М.П. Вдосконалення організаційного механізму розвитку харчової і переробної промисловості // Вісник Сумського державного університету. Серія: економіка. – 2003. – № 5. – С. 43–45.